

FELSEFİ İZM'LER(YAKLAŞIMLAR)

- ✚ **Relativizm:** Bilgi, ahlak, doğruluk ve gerçeklik gibi kavramların evrensel ve mutlak değil; bireysel bakış açısına, toplumsal değerlere, kültürel koşullara ya da zamana bağlı olarak değişebileceğini savunan görüştür. (Görecelilik, bağlam, öznel)

- ✚ **Septisizm:** Hiçbir bilginin kesin ve mutlak olamayacağını, her şeyin sorgulanabilir olduğunu ileri süren yaklaşımdır. (Kuşku, belirsizlik)

- ✚ **Sensualizm:** Bilginin tek kaynağının duyular olduğunu ve tüm bilginin algılarla başladığını savunur. (Duyu, deneyim, algı)

- ✚ **Dogmatizm:** Bazı bilgilerin kesin, değişmez ve sorgulanamaz olduğunu kabul eden yaklaşımdır. (İnanç, değişmezlik, kesinlik)

- ✚ **Pozitivizm:** Yalnızca deney ve gözlemle doğrulanabilen bilgileri kabul eden bilimsel yaklaşımdır. Metafizik, inanç ve spekülative düşünceler bu anlayışta anlamsız ya da geçersiz sayılır; gerçek bilgi, ancak olgulara dayalı olarak elde edilebilir. (Deney, gözlem, bilim)

- ✚ **Rasyonalizm:** Aklın, doğru ve kesin bilgiye ulaşmada temel kaynak olduğunu savunur. (Akıl, doğuştan bilgi)

- ✚ **Empirizm:** Bilginin kaynağının deneyim olduğunu, duyular aracılığıyla öğrenildiğini ileri sürer. (Deneyim, duyum)

- ✚ **Kritisizm:** Bilginin ne yalnızca akılla ne de yalnızca deneyle elde edilebileceğini, bu iki kaynağın eleştirel bir değerlendirmeye birleştirilmesi gerektiğini savunan felsefi yaklaşımdır. Immanuel Kant'ın öncülüğünü yaptığı bu görüşe göre bilgi, duyularla verilen malzemenin akıl tarafından yapılandırılmasıyla oluşur. (eleştiri, akıl-deney sentezi)

✚ **Pragmatizm:** Bilgi ve düşüncenin doğruluğunu, pratikte işe yarayıp yaramamasına göre değerlendiren yaklaşımdır. (Yarar, sonuç, işlev)

✚ **Entüisyonizm:** Temel ve kesin bilgilere sezgi yoluyla ulaşılabileceğini savunur. (Sezgi, içgörü, doğrudan bilgi)

✚ **Realizm:** Gerçekliğin zihinden bağımsız olarak var olduğunu savunur. (Nesnellik, varlık, dış dünya)

✚ **Nihilizm:** Yaşamın, bilginin ve ahlaki değerlerin nesnel bir temele dayanmadığını; evrensel anlam, hakikat ya da amaç gibi kavramların geçersiz olduğunu savunan felsefi görüştür. Bu anlayış, tüm otoriteleri, geleneksel inançları ve yerleşik değer sistemlerini kökten reddeder. Nihilizme göre evrende doğuştan gelen bir anlam yoktur; insanın ürettiği tüm değerler geçicidir, yapaydır ve nihayetinde boşluğa çıkar.

Nietzsche, nihilizmi sadece bir yıkım süreci olarak değil, aynı zamanda Batı metafiziğinin kaçınılmaz sonucu olarak görür. “Tanrı öldü” sözüyle ifade ettiği şey, Tanrı’ya, evrensel ahlaka ve mutlak hakikate duyulan inancın çökmesidir. Bu çöküş, insanın yaşama duyduğu güveni sarsar; çünkü artık yönünü tayin edecek aşkın bir referans noktası kalmamıştır. Ancak Nietzsche için bu bir çöküş değil, bir sıçrama noktasıdır. Ona göre nihilizm, insanın kendi değerlerini yaratabilmesi için zorunlu bir eşiği temsil eder. Pasif nihilizm, bu boşluğa boyun eğmek ve hayata sırt çevirmek anlamına gelirken; aktif nihilizm, eski değerleri yıkıp yerine bireysel ve yaratıcı değerleri koyan güçlü insanın, yani üstinsanın doğuşunu mümkün kılar (Anlam yitimi – değerlerin çöküşü – mutlaklığın reddi – boşluk)

✚ **Oluşçuluk:** Varlığın sabit değil, sürekli bir değişim ve oluş halinde olduğunu savunur. (Değişim, süreç, akış)

✚ **İdealizm:** Gerçekliğin temelinde düşünce, zihin ya da ideaların bulunduğunu ileri süren felsefi görüştür. (zihin, düşünce, tinsel)

✚ **Materyalizm:** Tüm gerçekliğin temelinin madde olduğunu, düşüncenin bile maddenin ürünü olduğunu savunur. (madde, doğa, fiziksel varlık)

✚ **Düalizm:** Gerçekliğin iki ayrı tözden —madde ve ruh— oluştuğunu savunan görüştür. (ikilik, ruh–madde, ayırım)

✚ **Fenomenoloji:** Fenomenoloji, nesneleri dışsal özellikleriyle değil, bilinçte nasıl göründükleri ve deneyimlendikleri biçimiyle inceleyen felsefi yaklaşımdır. Edmund Husserl'in öncülüğünü yaptığı bu yöntem, “şeylerin kendisine dön” ilkesine dayanır. Amaç, dünyayı öznel bilinçte belirlediği haliyle, önyargısız bir biçimde anlamaktır. Bir müzik parçasının yalnızca ses değil, insanda uyandırdığı duygularla birlikte yaşantıya dönüşmesi fenomenolojik incelemenin konusudur. Her bireyin aynı nesneyi farklı şekilde algılaması, fenomenolojinin temelini oluşturur: Gerçeklik, bilinçte kurulan yaşantı üzerinden anlaşılır. (öznel deneyim, bilinç, algı, yaşantı)

✚ **Egzistansiyalizm:** İnsanın önce var olduğunu, sonra seçimleriyle kendini tanımladığını ve özgürlük ile sorumluluk taşıdığını savunur. (Özgürlük, varoluş, sorumluluk)

✚ **Yeni Ontoloji:** Nicolai Hartmann'ın geliştirdiği Yeni Ontoloji, varlığı tek bir temele indirgemek yerine, onu çok katmanlı ve düzeyli bir yapı olarak ele alır. Hartmann'a göre varlık, birbirine indirgenemeyen ama birbiriyle ilişkili dört temel düzeyden oluşur: inorganik, organik, ruhsal ve Tinsel. Her düzey, kendine özgü yasa ve yapılarla işler; üst düzeyler alt düzeyleri içerir ama onlardan türemez. (Yapı, bütünlük)

✚ **Monizm:** Tüm gerçekliğin tek bir töze veya ilkeye dayandığını savunan görüştür. (Birlik, tekçilik, bütünlük)

✚ **Plüralizm:** Gerçekliğin birden çok töz ya da ilkeye dayandığını savunan yaklaşımdır. (Çokluk, çeşitlilik, bağımsızlık)

✚ **Determinizm:** Evren ve insan davranışlarının kesin bir neden-sonuç zinciriyle belirlendiğini savunur; özgürlük yoktur. (Nedensellik, zorunluluk, sorumsuzluk)

✚ **İndeterminizm:** Evrendeki her olayın kesin bir nedene bağlı olmadığını, özellikle insan davranışlarının önceden belirlenmiş yasalara indirgenemeyeceğini savunan görüştür. Bu yaklaşıma göre insan, belirli bir sonuca zorlanmadan, gerçek alternatifler arasında özgürce seçim yapabilir. Bu da ahlaki sorumluluğun ve özgür iradenin temelini oluşturur. (Özgür irade, seçim, belirlenemezlik, sorumluluk)

✚ **Otodeterminizm:** İnsanın ne bütünüyle dış koşullar tarafından belirlendiğini ne de rastlantısal bir varlık olduğunu savunur. Bu yaklaşıma göre insan, özgür iradesiyle kendi yaşamına yön verebilen, kendi değer ve ilkeleri doğrultusunda karar alabilen ahlaki bir özne olarak tanımlanır. Özgürlük, burada keyfi davranmak değil; kişinin kendi iç yasasını kendine koyarak bilinçli ve sorumlu biçimde eylemde bulunabilme yetisidir. (Özgür irade, içsel yönelim, öz-belirleme, ahlaki sorumluluk)

✚ **Fatalizm:** Tüm olayların önceden yazılmış bir kader doğrultusunda gerçekleştiğini savunur. (Kader, yazgı, kaçınılmazlık)

✚ **Egoizm:** Ahlaki eylemlerin ölçütünün, bireyin kendi çıkarı, mutluluğu ve faydası olduğunu savunan görüştür. Bu yaklaşıma göre kişi, başkalarının iyiliğinden önce kendi varlığını, ihtiyaçlarını ve hedeflerini temel alarak hareket etmelidir. (Kişisel çıkar, bireysel fayda, benmerkezlilik)

✚ **Hedonizm:** İnsanın temel amacının haz almak ve acıdan kaçınmak olduğunu savunan ahlaki görüştür. Bu yaklaşıma göre iyi olan, en çok haz veren ya da en az acı veren eylemdir. Bazı hedonist yaklaşımlar anlık hazzla yönelirken, bazıları kalıcı ve dengeli hazzla ulaşmayı amaçlar. (Haz, zevk, mutluluk, acıdan kaçınma)

✚ **Anarşizm:** Her türlü siyasi otorite ve devlet yapısına karşı çıkan, bireysel özgürlüğü temel alan yaklaşımdır. (Otorite karşıtlığı, özgürlük, birey)

✚ **Utilitarizm:** Bir eylemin ahlaki değerini, en çok kişiye en fazla faydayı sağlayıp sağlamadığına göre değerlendirir. (Yarar, toplumsal fayda, sonuç)

✚ **Ahlaksal Determinizm:** İnsanın ahlaki karar ve davranışlarının, zgr iradenin ürünü değil; doğuştan gelen özellikler, toplumsal koşullar, psikolojik eğilimler ve geçmiş deneyimlerin etkisiyle zorunlu olarak belirlendiğini savunan görüştür. Bu yaklaşıma göre birey, iyi ya da kötü davranışlarında gerçekten zgr değildir; çünkü her ahlaki tercih, önceden belirlenmiş bir nedenler zincirinin sonucudur. Bu nedenle ahlaki sorumluluk ve zgr seçim kavramları sorunludur ya da tümüyle geçersizdir. (Zorunluluk, neden-sonuç, ahlaki eylemin belirlenmişliği)

✚ **Deizm:** Tanrı'nın evreni yarattığını ama sonrasında müdahale etmediğini savunur; vahiy, mucize ve peygamberlik reddedilir. (Yaratıcı tanrı, mdahalesizlik, akıl)

✚ **Teizm:** Tanrı'nın var olduğunu, evreni yarattığını ve ona müdahale ettiğini savunan görüştür. (yaratıcı, kişisel tanrı, müdahale)

✚ **Panteizm:** Tanrı ile evrenin aynı şey olduğunu; Tanrı'nın doğada içkin olduğunu savunur. (tanrı = doğa, birlik, içkinlik)

✚ **Panenteizm:** Tanrı'nın evrende içkin ama aynı zamanda evrenden aşkın olduğunu savunan görüştür. (içkinlik, aşkınlık, bütünlük)

✚ **Ateizm:** Tanrı'nın ya da ilahi bir varlığın olmadığını savunan yaklaşımdır. (Tanrı yokluğu, inançsızlık)

✚ **Agnostisizm:** Tanrı'nın varlığı ya da yokluğuna dair kesin bilgiye ulaşılamayacağını savunur. (bilinemezlik, şüphe, sınır)

✚ **Monoteizm:** Tek bir Tanrı'ya inanmayı esas alan dini görüştür. (Tek tanrı, mutlaklık, tevhid)

✚ **Politeizm:** Birden fazla tanrıya inanmayı savunan dini anlayıştır. (Çoktanrıcılık, mitoloji, inanç çeşitliliği)

✚ **Fideizm:** Gerçek ve nihai bilginin yalnızca iman ve ilahi vahiy yoluyla elde edilebileceğini savunan felsefi yaklaşımdır. Bu görüşe göre akıl, Tanrı'nın varlığı ya da dini hakikatler konusunda yeterli değildir; bu alanlarda güvenilir bilgiye ancak inanç aracılığıyla ulaşılabilir. Fideizm, akli tümüyle reddetmez ama onu sınırlı ve eksik görür; inancı merkeze alır. (İnanç, vahiy, aklın sınırı, metafizik hakikat)

✚ **Sosyalizm:** Toplumsal eşitliği ve ortak refahı sağlamak amacıyla, üretim araçlarının bireyler yerine toplum ya da devlet tarafından denetlendiği, adil ve sınıfsız bir düzeni hedefleyen ekonomik ve siyasal ideolojidir. Sosyalizm, özel mülkiyetin yerine kamu mülkiyetini, serbest piyasanın yerine ise planlı ekonomiyi savunur. Bireysel kâr yerine, toplumun ortak yararını esas alır ve herkesin eğitim, sağlık, barınma gibi temel haklara eşit biçimde ulaşmasını amaçlar. (Eşitlik, kamu yararı, ortak mülkiyet)

✚ **Liberalizm:** Bireyin hak ve özgürlüklerini merkeze alan; devlet müdahalesinin sınırlandırıldığı, özel mülkiyetin ve serbest piyasa ekonomisinin korunduğu siyasal ve ekonomik görüştür. Liberalizm, her bireyin düşünce, ifade, girişim ve yaşam biçimi özgürlüğüne sahip olması gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, toplumsal düzenin bireylerin özgür tercihleriyle şekillenmesini ve hukukun bireyi devlete karşı koruyan bir araç olmasını esas alır. (Özgürlük, bireycilik, özel mülkiyet, serbest piyasa, sınırlı devlet)

✚ **Sosyal Devlet:** Sosyal devlet, bireysel hak ve özgürlükleri korumakla birlikte, toplumsal adaleti sağlamak ve herkesin insanca yaşam koşullarına erişimini güvence altına almakla yükümlü olan devlet modelidir. Bu anlayışa göre devlet, yalnızca güvenlik ve hukuki düzenin teminatı değil; aynı zamanda eğitim, sağlık, barınma, istihdam ve sosyal güvenlik gibi temel hizmetleri herkes için erişilebilir kılan aktif bir toplumsal aktördür. Gelir ve fırsat eşitsizliklerini azaltmayı, özellikle dezavantajlı grupların koşullarını iyileştirmeyi hedefler. John Rawls'un adalet anlayışında olduğu gibi, sosyal devlet hem özgürlüğü hem eşitliği bir arada gözetir; refahı adil biçimde dağıtarak bireysel onuru ve toplumsal bütünlüğü güçlendirir. (Eşit yurttaşlık, adil dağıtım, kamu hizmeti, fırsat eşitliği)

- ✚ **Hümanizm:** İnsanı merkeze alan, insan aklını, onurunu ve özgürlüğünü yücelten felsefi görüştür. (İnsan değeri, özgürlük, ahlak)
-
- ✚ **Mistisizm (Gizemcilik):** Mistisizm, akıl ve duyularla kavranamayan doğaüstü ya da ilahi gerçekliğe, insanın sezgi, içsel tecrübe ve manevi arınma yoluyla ulaşabileceğini savunan felsefi ve dini görüştür. (Sezgi, doğaüstü, iç deneyim)
-
- ✚ **Makyavelizm:** Amaca ulaşmak için her türlü yöntemin kullanılabileceğini savunan, güç ve başarı odaklı siyasal anlayıştır. (Güç, çıkar, amaca ulaşma)
-
- ✚ **Hermeneutik:** Bir metni yalnızca sözcüklerin yüzeysel anlamıyla değil; ortaya çıktığı tarihsel, kültürel ve düşünsel bağlam içinde, yorumlayarak anlamaya çalışan felsefi yaklaşımdır. Anlama, sabit bir çözümleme değil; okuyucunun ön anlayışı ile metin arasındaki etkileşimde şekillenen dinamik bir süreçtir. Özellikle kutsal metinler, edebi eserler ve felsefi yazılar gibi çok katmanlı içeriklerde kullanılır. Modern hermeneutikte (Gadamer, Heidegger) anlam, nesnel olarak bulunmaz; sürekli yeniden kurulan ve yoruma açık bir yapıdır. (Yorum, anlam, bağlam)
-
- ✚ **Mantıkçı Pozitivizm:** Viyana Çevresi düşünürleri tarafından geliştirilen bu yaklaşım, yalnızca deney ve gözlemle doğrulanabilen ya da mantıksal olarak çözümleyebilen ifadelerin anlamlı olduğunu savunur. Metafizik, etik, estetik gibi doğrulanamayan alanlardaki ifadeleri anlamsız sayar; çünkü bu tür önermeler ne test edilebilir ne de mantıksal olarak çözümlenebilir. Amaç, felsefeyi bilimsel yöntemle uyumlu hâle getirerek, dili ve düşünceyi açıklık ve kesinlik ilkesine göre arındırmaktır. (Deneysel doğrulama, mantıksal çözümleme, metafiziğin reddi)
-
- ✚ **Diyalektik:** Varlığı, düşünceyi ve toplumu durağan değil, sürekli değişen ve çelişkilerle ilerleyen bir süreç olarak gören felsefi yöntemdir. Her durum (tez), zamanla kendi karşıtını (antitez) ortaya çıkarır; bu karşıtlık, bir çatışma yoluyla daha yüksek bir aşamada (sentez) birleşerek gelişmeyi sağlar. Diyalektik, değişimi tesadüfi değil, içsel çelişkilerden kaynaklanan zorunlu bir hareket olarak açıklar. (Değişim, karşıtlık, çelişki)

✚ **Diyalektik İdealizm:** Hegel'in geliřtirdiđi bu yaklařım, gerçekliđin temelinde madde deđil, dűřűncenin (idea, akıl) bulunduđunu savunur. Gerçeklik, içsel çeliřkiler ve karřıtlıklar yoluyla ilerleyen, tez–antitez–sentez dűngűsűne dayalı dinamik bir sűretir. Hegel'e gűre bu sűre, yalnızca bireysel dűřűncede deđil, tarihsel-toplumsal geliřimde de aklın kendini gerçekleřtirmesi biçiminde iřler. Tarih, evrensel aklın űzgűrlűk dođrultusunda açıđa çıkma sűrecidir. (Dűřűnce temelli gerçeklik, çeliřki)

✚ **Diyalektik Materyalizm:** Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından geliřtirilen bu yaklařım, gerçekliđin temelinde dűřűnce deđil, madde olduđunu savunur. Tűm toplumsal ve tarihsel deđiřimler, karřıt gűler arasındaki çeliřkiler ve çatıřmalar yoluyla gerçekleřir. Toplumların evrimi, űzellikle űretim iliřkileri ve sınıflar arası műcadele űzerinden řekillenir. Her tarihsel dűnem, içsel çeliřkilerle olgunlařır, ardından devrimci bir dűnűřűmle yeni bir senteze ulařır. Diyalektik materyalizmde belirleyici olan dűřűnce deđil; maddi kořullar, ekonomi ve űretim tarzlarıdır. (Madde temelli deđiřim, sınıf atıřması, toplumsal dűnűřűm)

✚ **Meřřaiye (Yűrűyenler):** İřlam dűřűncesinde Aristo etkisiyle řekillenen, akılı esas alan rasyonalist felsefe okuludur. (Akıl, Aristoculuk)

✚ **Stoacılık:** insanın gerçek mutluluđa ancak akla uygun, erdemli ve dođayla uyumlu bir yařam sűrerek ulařabileceđini savunan bir Helenistik felsefe okuludur. Stoacılara gűre evren, rasyonel bir dűzene (logos) gűre iřler ve insan bu dűzene boyun eđdiđinde içsel huzura ulařır. Dıřsal olaylar bizim kontrolűműzde deđildir; bu yűzden duygulara kapılmadan, tutkulara direnerek, yalnızca kendi içsel tutumlarımız űzerinde odaklanmalıyız. Gerçek űzgűrlűk, dıř kořullara deđil, kiřinin kendi iradesine ve tutumuna hâkim olabilmesine bađlıdır. (akıl, dođayla uyum, tutkulara hâkimiyet)

✚ **Taoizm:** Lao Tse'nin űđretilerine dayanan Taoizm, evrenin temel ilkesi olan Tao (Yol) ile uyumlu, dođal ve dengeli bir yařamı savunan kadim bir in felsefesidir. Taoizm'e gűre evren, insan műdahalesi olmadan iřleyen kendiliđinden bir dűzene sahiptir; mutluluk ve bilgelik, bu dűzene karřı gelmekle deđil, onunla uyum içinde, abasızca (wu wei) yařamakla elde edilir. İnsan, akılcı kontrol yerine sezgiye, zorlama yerine akıřa, hűkmetme yerine kabule yűnelmelidir. Taoizm, yařamı bir bűtűn olarak gűrűr ve zıtlıkların (yin–yang) uyumu içinde bir denge arayıřı sunar. (Tao, sezgi, uyum, abasız eylem)
